

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Ebû Reyhan El-Birûnî, **Maziden Kalanlar (El-Âsâr el-Bâkiye)**,
çev. D. Ahsen Batur (Selenge: İstanbul, 2011), 455 s.

Eserin tanıtımını yapmadan önce, çevirmenin Birûnî hakkında verdiği bilgilerden bahsetmek yararlı olacaktır. Çevirmen metne ilk olarak Birûnî'nin nerede ve ne zaman doğduğunu ele alarak başlar. Daha sonra onun eğitimine kiminle ve nasıl başladığı konusunda hiçbir kayıt bulunmadığını aktarır. Fakat baba desteğinden mahrum bir kişinin o dönemde el yazmalarına nasıl ulaştığı konusu irdelendiğinde, Birûnî'nin saraya şifalı otlar ve ilaçlar getiren bir Türkmen doktordan söz etmesinden yola çıkarak bu kişinin yardımıyla saray kütüphanesine ulaştığı bilgisini verir.

Çevirmen daha sonra Birûnî'nin etnik mensubiyetini tartışarak Pers, Kürt ve Batılı kaynakların iddialarını çürüterek Türk olduğunu ortaya koyar. Ardından literatürel olarak Birûnî olarak mı yoksa Beyrûni olarak mı yazılacağı konusunu ele alır. Yakut el-Hamevi'nin *Mûcem el-Udebâ* adlı eserini örnek vererek, kitapta onun adının "Muhammed b. Ahmet Ebu'r-Reyhan el Beyrûni el-Havarizmî" olarak verilmesinden bahsedip Beyrûnî'yi sıfat olarak tanımlandığını, Farsçadaki berranî (dışarıdaki) kelimesinden geldiğini aktarır. Bu sıfatı da Havarizm'de çok az kaldığından, Havarizm halkının da gurbete gidenlere ve gariplere "Beyrûnî" şeklinde anıldıklarından dolayı bu ismi aldığını aktarır. İlk olarak Beyrûn şeklinde kullanıldığından daha sonraları da Birûn şeklini aldığından bahsedip zaman içinde değişikliğe uğradığını, örneğin "eskiden eczahane şeklinde yazığımız kelimeyi şimdi eczane olarak yazıyoruz" diyerek farkın buradan kaynaklandığını ve her iki yazımın da doğru olduğunu belirtir.

Konu, Birûnî'nin eserleri ve diline geldiğinde onun kitaplarını Arapça yazdığını fakat Arapçanın anadili olmadığını, Arapçasının da akıcı bir Arapça olmadığı bilgisini verir. Yapılan tespitlere göre irili ufaklı 180 eser kaleme aldığını ve yaklaşık 13.000 sayfa yazdığını ama günümüze intikal eden çok az eserinin mevcut olduğunu dile getirir. Çevirmen "Üstadın eserleri, konuları itibariyle değişik meseleleri ele almakla birlikte, ancak seçkin (elit) tabakaya hitap eden eserler olduğu için, avam arasında pek rağbet görmemiştir. Zamanın ordinaryüs profesörü durumundaki bir kişinin sıradan insanlar için eser yazması ve sıradan insanların da onun yazıklarını anlamaları zaten düşünülemezdi" ifadesini kullanır ve haklı olarak filozof, matematikçi, astronom fizikçi, jeolog, coğrafyacı, tarihçi, farmakolog ve edebiyatçı olan Birûnî'yi anlamakta bugün bile zorluk çekmekte olduğumuzu belirtir. Ayrıca Birûnî'nin eserlerinin hem dilimize çevrilmesi, hem de anlaşılması konusunda Batıdan çok sonra eserleriyle tanışmış olduğumuzu dile getirir.

Birûnî zamanının en parlak âlimi idi; öyle ki çağdaşlarından birkaç adım öteye geçmesinin sebebi çeşitli ülkelere ziyarette bulunması ve Harzemce, Farsça, Arapça, Sanskritçe, Süryanice ve Yunanca'ya hâkimiyetinden dolayı çalışmalarında kullandığı kitapları birebir kendisi çevirerek inceleme fırsatı bulmuştur. O, son nefesine kadar ilimin peşini bırakmamış, ilim aşığı, kanmak nedir bilmeyen, ilme susamış bir kişi olmuştur.

El-Âsâr el-Bâkiye, tahmini olarak Hicri 390-391 yıllarında, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Yirmi bölümden oluşan eseri Birûnî, Emir Şems el-Meali (Kabus b. Veşmgir)'ye ithaf etmiştir. Kitapta Birûnî, Emir Şems el-Meali'yi övgüyle andıktan sonra bu kitabı ona gelen bir ricadan dolayı kaleme aldığını belirtmiştir. Giriş kısmında yazar gece ve gündüzün ne olduğunu, ikisinin toplamının ne kadar olduğunu, başlangıç saatlerinin ne zaman başladığını izah edeceğinden bahsetmiş ve günün üzerine kurulan şeyleri anlamamızın gece ve gündüzü anlamaktan geçtiğini söylemiştir.

Yazar birinci bölümde iki başlık altında gece ile gündüzün oluşumundan hangi kültürlerin gece ile günü başlattığını hangilerinin gündüz ile başlattığından bahsetmiş ve gece gündüz sürelerini tartışmıştır. Amacını ise şu şekilde belirtmiştir: "Benim burada tartışarak itirazda bulunmaktan maksadım, bazı felsefi veya fiziki sebeplere binaen kaçınılmaz olan bu huşuların Kur'an'da beyan edilenlerin aksini ispat ettiğini düşünen ve görüşlerini bir fakih ve

müfessirin görüşüne istinat ettirenlerin şüphelerini ortadan kaldırmaktır” (ss. 41-46).

İkinci bölümü üç başlık halinde, gece ve gündüzden oluşan ayların ve yılların mahiyetini ele alarak; bir yılın kaç gündün oluştuğunu, Şemsi yılı, Kameri-Şemsi yılı ve Hintlilerin kullandığı takvim içerisindeki yılların bilgisini vermiştir. Üçüncü bölümde çeşitli halkların farklı tarih hesapları kullanması konusu üzerinde durmuş ve bu halkların tarih hesaplamalarından ve tarihi başlatma zamanlarından (örneğin Buhtanassar tarihi, İskender tarihi, Hicri tarih, Yezdigerd tarihi) bahsetmiştir (ss. 47-51).

Birûnî, üçüncü bölümün içinde küçük başlıklardan biri olan İskender Tarihi’ni anlatırken İskender’in Zülkarneyn olarak bazılarıncı anıldığı bilgisini vermiş ve üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu söyleyerek bunu dördüncü bölümün konusu olarak ele almıştır. Birûnî bu bölümde Zülkarneyn’in kim olduğuna dair savlar ortaya atmıştır (ss. 79-85).

Yazar, daha önce her milletin kendine özgü bir tarih kullandığını, keza farklı tarihler kullandıkları için de aybaşlarının ve aylarda bulunan gün sayılarının değişik olduğu mevzusunu sebepleriyle sunmuştur. Beşinci bölümde (ss. 86-122) önceki tarihlerde kullanılan aylar başlığını atarak Perslerin, Soğdianların, Batılıların, Yahudilerin, Süryanilerin, Arapların aylarını tanıtmış ve ay hesaplamalarını neye göre yaptıkları bilgisini vermiştir.

Birûnî tarih hesaplamaları, hükümdarların saltanatları ve onlarla ilgili rivayetler başlığını verdiği altıncı bölümde, insan ömrünü ele alarak çeşitli halkların (Pers, Eşkânî, Sasani) kronolojilerini incelemiştir. Ayrıca bölümün sonunda halifelikte kullanılan unvanların listesini vermiştir. Dikkate şayan bölümlerden biri de sahte peygamberler ve aldatılmış topluluklar başlığı altında incelediği yedinci bölümdür. Burada Birûnî sahte peygamberleri ve tarih hesaplama sistemlerini kullananlardan bazılarını konu edinmiş ve Budasef, Mani, Mazdak, Müseyleme, Bahafirid b. Mahfuridin, Mukanna, Hallac, İbn-i Ebû Zekeriyya, İbn-i Ebu’l Asakir adlı kişilerin hayatları hakkında bilgiler vermiştir (ss. 123-194).

Eserin takip eden bölümlerinde çeşitli halkların bayram, festival ve oruç tarihlerini ve bunlar hakkında bilgileri aktarmıştır. Sekiz ile on dokuzuncu bölümler arasında sırasıyla Pers aylarındaki bayramlar ve nevruz; Soğd aylarındaki festivaller; Harezmlilerin

festivalleri; Harezmsah'ın Harezm festival takviminde yaptığı reform; Rumlarda ve diğer halklarda Rumi Takvimi günleri; Melki Hıristiyanların kullandıkları Süryani takvimindeki bayramlar ve önemli günleri; Hıristiyan orucu, müşterek kutlanan bayramlar ve anma günleri; Nesturi bayramları, yortuları ve oruç günleri; eski Mecusilerin bayramları ve Sabiilerin oruç ve bayram günleri; Arapların cahiliye dönemindeki bayramları; Müslümanların önemli günleri ve festivalleri hakkında bilgiler vermiştir (ss. 195-361).

Yirminci bölümde (ss. 362-391) ise, Ay'ın menzilleri, doğuş ve batış anları ve görünüşleri hakkında bilgiler verip, bu bilgilerin gerekliliğini şöyle dile getirmiştir: "Bu bilime vakıf olmanın tek yolu, Güneş yılı günlerinde Ay menzillerinin doğuş vakitlerini iyi öğrenmektir. Bu bilgi, konunun bel kemiğini oluşturduğu için öğrenilmesi gerekli bir bilgidir ..." Ayrıca rüzgârlar hakkında bilgiler ve yıldız haritalarının yapımından bahsetmiştir.

Sonuç bölümünde Birûnî, kitabını kendisine ricada bulunan bir kişinin sualini cevaplamak üzere yazmaya başladığını ve "insanlığın geçmişteki ahvali hakkındaki görüşlerini yenilemeye rehberlik edeceğini, çeşitli peygamberler ve hükümdarların dönemleriyle ilgili şüpheleri ortadan kaldıracığını, kendi inançları ve ritüellerini çok beğenen Yahudi ve Hıristiyanlara doğru yolu göstermeyi amaçladığını" belirtmiştir.

Eserde çoğunlukla coğrafya ve tarih bilgilerinin verilmesinin yanı sıra dini konular hakkında da bilgiler verilmiştir. İlk olarak, döneminde ele aldığı konulardan mahrum kalmış ve bunlara susanmış olan kişileri aydınlatma amacını güden, edindiği bilgilerin üzerine bir tuğlada kendisi ekleyen Birûnî'ye, daha sonra da bu eseri Türkçemize kazandıran ve Birûnî'yi hatırlamamıza yardımcı olan çevirmene teşekkürü borç bilirim. Birûnî'nin eserlerinin listesinin çevirmen tarafından esere eklenmesi bu konuda çalışmalar yapacak olanlara yol gösterir mahiyettedir. Son olarak, Birûnî'nin bize miras bıraktığı diğer eserlerin çevrilmesi ve onunla ilgili çalışmaların artırılması ümidiyle iyi okumalar dilerim.

Mehmet MASATOĞLU

(Yüksek Lisans Öğrencisi,

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)

